

Što se krije iza agresivnih oblika ponašanja djece predškolske dobi?

Smiljanić, Sandra

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:558508>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**SANDRA SMILJANIĆ
ZAVRŠNI RAD**

**ŠTO SE KRIJE IZA AGRESIVNIH OBLIKA
PONAŠANJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI?**

Petrinja, 2019.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)**

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: **Sandra Smiljanić**

TEMA ZAVRŠNOG RADA: **Što se krije iza agresivnih oblika ponašanja
djece predškolske dobi?**

MENTOR: **prof. dr. sc. Siniša Opić**

SUMENTOR: **Tihana Kokanović, mag. praesc. educ.**

Petrinja, rujan 2019

SAŽETAK.....	
SUMMARY	
UVOD	1
1. AGRESIVNOST.....	2
1.1. Teorije agresivnosti	2
1.2. Spolne razlike u ispoljavanju agresivnosti.....	3
1.3. Potipovi agresivnosti	4
1.4. Razvoj agresivnosti.....	6
1.5. Razlike između „normalne“ i „abnormalne“ agresivnosti	6
1.6. Mjere dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja.....	7
2. ETIOLOGIJA AGRESIVNOSTI	8
2.1. Obiteljski i genetski čimbenici.....	8
2.2. Socijalna kognicija	9
2.3. Socioekonomski status.....	9
2.4. Interpersonalni utjecaji	10
2.5. Pripadnost skupinama vršnjaka s odstupajućim ponašanjem	10
2.6. Čimbenici temperamenta	11
2.7. Masovni mediji.....	11
2.8. Kulturni čimbenici.....	11
3. OBITELJSKO FUNKCIONIRANJE	12
3.1. Razvoj privrženosti.....	12
3.2. Emocionalno funkcioniranje obitelji	13
3.3. Kritične razvojne faze.....	14
4. ULOGA RODITELJA I ODGOJITELJA U PREVENCIJI I SMANJENJU	16
4.1. Kako spriječiti agresivnost?	16

4.2. Treba li djecu kažnjavati ili im postavljati granice?.....	17
4.3. Ostale metode bez odgojne svrhe	19
4.4. Razgovorom do rješenja	20
4.4.1. Djeca-agresori	21
4.4.2. Djeca-žrtve.....	21
4.4.3. Rješavanje problema i traženje kompromisa na dječjom razini	22
5. ULOGA VRTIČKOG OKRUŽENJA I AKTIVNOSTI U SMANJENJU AGRESIVNOG PONAŠANJA I POTICANJU PROSOCIJALNIH VJEŠTINA DJECE.....	23
5.1. Odnos prosocijalnog i agresivnog ponašanja	23
5.2. Poticajno okružje	24
5.3. Formalne i neformalne aktivnosti.....	25
5.4. Dječja igra	27
5.5. Uporaba raznovrsnih materijala	28
6. ZNAČAJ SURADNJE ODGOJITELJA I RODITELJA U SOCIJALNOM RAZVOJU DJECE.....	29
6.1. Dječji socijalni razvoj	29
6.2. Obilježja i važnost suradničkog odnosa odgojitelja i roditelja	30
6.3. Oblici suradnje odgojitelja i roditelja	31
6.3.1. Individualni razgovor	32
6.3.2. Komunikacijski roditeljski sastanak	32
6.3.3. Ostali oblici suradnje.....	33
ZAKLJUČAK.....	35
LITERATURA	37
Izjava o samostalnoj izradi rada	39

Sažetak

U suvremenom svijetu sve je češći problem agresivnosti posebice u djece predškolske dobi, no uz navedeno valja naglasiti da je pojava agresivnosti donekle prirodna i normalna. Raznim istraživanjima dovelo se do izvođenja različitih hipoteza tog složenog fenomena i njegovog nastanka koji se u radu pobliže opisuju. Sukobi čine sastavnicu ljudskog života što ih svakako čini neizbježnima i u vrtičkom okruženju, a za čije su ozračje i atmosferu odgovorni isključivo odgojitelji. Partnerskim i suradničkim odnosom odgojitelja i roditelja moguće je utjecati na cjelokupan djetetov razvoj stoga je od iznimne važnosti da se isti temelji na povjerenju, razumijevanju i međusobnom uvažavanju. Naime, najčešće djeca nisu isključivi krivci za svoje neposlušno ponašanje te bi se najprije roditelji i odgojitelji trebali zapitati što pogrešno rade u njihovu odgoju i što mogu promijeniti.

U odgoju se mora odstupati od zlostavljanja i primjene fizičkog kažnjavanja odnosno dokazivanja moći jer uporabom nekaznenih metoda dijete će lakše i brže preusmjeriti agresivnost ka prosocijalnom ponašanju. Dobar i zdrav odgoj zahtijeva mnogo truda, vremena i ljubavi, a djeci je prijeko potreban. Ukoliko se ne zadovolje njegove primarne potrebe za privrženosti i prihvaćenosti posljedice mogu biti vidljive na različitim životnim područjima. Neadekvatnim odgojem posebno može biti narušen djetetov socioemocionalni razvoj što kasnije može uzrokovati izolaciju od strane vršnjaka, a potom i razvoj agresivnosti.

Cilj rada je približiti i osvijestiti problem agresivnosti i njezine uzroke. Naglasak se stavlja na važnost uloge i suradnje odgojitelja i roditelja u prevenciji i smanjenju socijalno neprihvatljivih oblika ponašanja. Uz to se još analizira valjanost različitih metoda i postupaka kojima se roditelji i odgojitelji svakodnevno koriste u radu s djecom i na njih ostavljaju dugotrajne posljedice.

Ključne riječi: *agresivnost, dijete, roditelji, odgojitelji*

Summary

All around the world children are becoming more and more aggressive, although mild aggressiveness is somewhat common in preschool age children, aggressiveness that we are facing nowadays is becoming an epidemic. Researchers around the world came up with different conclusions and hypothesis regarding this issue. One of the thesis clearly states that confrontations are a common part of human behavior, and it is a natural part of growing up in kindergarten environment. In order to eliminate aggressive behavior, is to have better communication and partnership between parents and teachers. Children learn from grownups and adults therefore parents and teachers are the key part in their lives. When children are exposed to unhealthy environment they are most likely to copy that behavior when playing, learning and socializing with others.

Furthermore, parents and teachers should participate in workshops in order to better serve their children, and teach them how to work with partners, in small groups and socialize with their peers. Physical punishments, and abuse will encourage children to have the same approach with their peers at school, as well as their home environment. Patience, rewards, and positive approach will encourage children to be nice, positive, and group oriented individuals. When children needs are met children will most likely become kind, successful, and lifelong learners. If child's needs are not met, a child could develop social and emotional insecurities, which could lead to isolation from peers and aggression.

In conclusion we need to address the root issues of aggression in children. Teachers and parents need to work together in order to explore different methods to discourage negative behavior and promote positive behavior in young children. Positive approach, lots of play, hands on activities, and healthy environment will promote a healthy development in children.

Key Words: *Aggressiveness, a child, parents, teachers*

UVOD

Riječ agresivnost dolazi od latinske riječi „aggređi“ što u prijevodu znači pristupiti nekome odnosno navaliti (Rumpf, 2006). Agresivno ponašanja jest antisocijalno ponašanje kojim se želi nanijeti šteta drugoj osobi ili imovini (Brajša-Žganec, 2003). Može biti usmjerena protiv ljudskog bića, životinje ili nekog objekta. Uključuje fizičke obračune, bunt, destruktivnost, suprotstavljanje i prijetnje drugima te ometanje nastave u školi (Essau i Conradt, 2006). Niz istraživanja potvrdilo je agresivnost kao stabilnu osobinu već između treće i četvrte godine života. Vrlo se rano mogu prognozirati problemi u ponašanju u kasnijoj dobi (Brajša-Žganec, 2003). Broj agresivne djece nikada nije bio veći zbog čega se provode različiti programi s ciljem suzbijanja nasilja u društvu. „Živim život bez nasilja“, „Stop nasilju među djecom“, „Prekini lanac“ samo su neki od programa provedenih u Republici Hrvatskoj (Kušević i Melša, 2017).

Završni rad podijeljen je na 6 poglavlja. Prvi dio rada odnosi se na teorijska pojašnjenja agresivnosti, njezine uzroke i razvoj. Razvoju agresivnosti pridonosi niz različitih čimbenika od kojih su najutjecajniji obiteljski i genetski. Osim njih, razvoju pridonose biološki faktori, šira i uža socijalna zajednica, vršnjaci i okruženje u kojem dijete raste. Bez obzira što su istraživanja pokazala da su djevojčice manje agresivne u odnosu na dječake i one svojim ponašanjem mogu ukazivati na nedostatak prosocijalnih vještina. Uz spolne razlike, u radu se opisuju i podtipovi agresivnosti i načini na koji se mogu prepoznati. Naglašava se važnost odnosa obitelji i djeteta. Objašnjavaju se privrženost i njezine posljedice ukoliko ona izostane te važnost oblikovanja stabilne emocionalne klime unutar obitelji.

U drugom dijelu rada precizira se uloga odgojitelja i roditelja u prevenciji i smanjenju agresivnih afekata u obiteljskom domu i dječjem vrtiću. Pružaju se primjeri postupaka koji se koriste, namjerno ili nenamjerno, a mogu narušiti djetetov cjelokupan razvoj. Također, njima se ukazuje na nedovoljno razvijene vještine odgajanja koje za sobom ostavljaju velike negativne posljedice. U radu se pružaju metode kojima se vodi računa o kvaliteti odnosa, a za cilj imaju poduprijeti djetetov socioemocionalni razvoj, pružiti kvalitetno odrastanje i sretan život. Međutim,

ukoliko se radi o „abnormalnoj“ agresivnosti čija se obilježja opisuju u prvom dijelu rada, kompetencije odgojitelja u tom slučaju su nedovoljne za pružanje pomoći te obitelj mora uputiti stručnjaku.

1. AGRESIVNOST

1.1. Teorije agresivnosti

Postoje brojne i različite teorije o agresivnosti, međutim svaka od njih objašnjava tek dio tog složenog fenomena. Naime, razlikuju se teorije koje agresivnost promatraju kao nasljeđeno ili stečeno svojstvo. Premda, novije teorije uvažavaju oba utjecaja (Petz, 2001).

Kušević i Melša (2017) među poznatijim teorijama izdvajaju teoriju nagona odnosno psihoanalitičku teoriju. Njome je, 1920. godine Freud agresivnost objasnio kao biološki utemeljen nagon, vječnu borbu nagona thanatosa i erosa odnosno smrti i života. Pri tom, cilj thanatosa jest uništenje erosa nasilnim putem. Pokušavajući umanjiti snagu agresivnog nagona dijete se može služiti agresivnim postupcima.

Mnogi autori smatraju vrlo važnom bihevioralnu teoriju učenja promatranjem. Kušević i Melša (2017) objašnjavaju da je njome Albert Bandura 1989. godine, agresivno ponašanje elaborirao kao produkt vanjskih podražaja i unutarnjih kognitivnih procesa. Nadalje, Petz (2001) uz ovu teoriju povezuje istraživanje odnosno eksperiment s Bobo lutkom. S njime se dokazalo da djeca koja promatraju agresivni model reproduciraju više agresivnih radnji koje su promatrali. Milanović (2014), prema Bandurinoj teoriji, objašnjava da su modeli agresivnog ponašanja najčešće osobe s kojima je dijete razvilo osjećaj privrženosti ili njihove karakteristike smatra poželjnima. Kao primjere modela koje dijete najčešće imitira navodi roditelje. Isto tako, dijete je sklono oponašati one postupke i radnje za koje smatra da je model imao koristi. Uz navedeno, smatra se da dijete neće prihvatiti i

naučiti određeno ponašanje ukoliko za to nije motivirano ili nema razvijene adekvatne kognitivne i fizičke vještine da ga razumije i reproducira.

S druge strane, Essau i Conradt (2006) spominju teoriju socijalne prerade informacija koju su utemeljili Crick i Dodge 1994. godine. Navedenom su teorijom nastojali objasniti agresivno ponašanje dječaka. Polazili su od činjenice da na pojavu agresivnosti mogu utjecati mentalno stanje djeteta, prethodno stečena socijalna iskustva i poznavanje društvenih normi. Prema Dodgovoju teoriji, agresivna su djeca u nedefiniranim situacijama sklona drugima pridavati neprijateljske namjere.

Brajša-Žganec (2003) navodi da frustracijske teorije smatraju agresivnost rezultatom određenih vanjskih situacija. 1998. godine Berkowitz tvrdi kako frustracija izaziva ponajprije emociju srdžbe, a potom i agresivno ponašanje ovisno o uvjetima u kojima se situacija odvijala. Takvu hipotezu Essau i Conradt (2006) objašnjavaju kao posljedicu kombinacije unutranjih i vanjskih „okidača“. Zaključuju da će pojedinci drugačije reagirati na vanjski podražaj uzmu li se u obzir njihove individualne karakteristike i razlike.

Model „antisocijalnih sklonosti“ objašnjava tjelesnu agresiju u ranoj dobi kao odrednicu istog ponašanja kasnije. Nadalje, naglasak se stavlja na temperament, društvenu okolinu, neurokognitivne i roditeljske čimbenike. Temperamentne osobe karakterizira prkosno ponašanje i djelovanje bez emocija. Neurokognitivni čimbenici obuhvaćaju visoku razinu impulzivnosti i hiperaktivnosti te slabije razvijene verbalne vještine. Prema Lynham i suradnicima (1993), djeca koja imaju bolje razvijene komunikacijske vještine stupaju u kvalitetnije socijalne odnose. U roditeljske čimbenike ubrajaju se: neprimjerene metode discipliniranja, nedostatak roditeljskog nadzora i usmjeravanja. Sve navedeno može biti odrednica antisocijalnog ponašanja. Smatra se da je utjecaj međuvršnjačkog druženja djece antisocijalnog ponašanja drugačiji po razvojnim stupnjevima (Essau i Conradt, 2006).

1.2. Spolne razlike u ispoljavanju agresivnosti

Brajša-Žganec (2003) opisuje biološke i socijalne teorije koje utvrđuju spolne razlike u razvoju i ispoljavanju agresivnosti. Spolne se razlike mogu primijetiti već u drugoj godini života, no izraženije su i uočljivije nastupanjem predškolske dobi.

Ipak, prema Rumpfu (2006) roditelji nerijetko počinju prepoznavati razlike u nasilju tek u predpubertetskoj dobi kada djevojčice prepoznaju socijalna očekivanja. Naime, biološki pristup stavlja fokus na važnost muških spolnih hormona, dok se socijalnim pristupom uočavaju različitosti ophođenje roditelja i cjelokupne okoline spram muške i ženske djece. Brajša-Žganec (2003) naglašava činjenicu da se agresivno ponašanje dječaka češće smatra socijalno dopuštenim i opravdanim. Činjenicu da muškarci u verbalnom i fizičkom smislu ostaju agresivniji od žena potkrepljuje istraživanjem koje je provela Moccoby 1980. godine.

Haugh-Schnabel (1997) primjećuje općenite razlike u ponašanju dječaka i djevojčica. S obzirom da djevojčice više potpomažu slabije od sebe njih smatra empatičnijima od dječaka. Tvrdi kako se više uključuju u aktivnosti s drugom djecom, ali da prijete odbijanjem i više ispoljavaju verbalnu agresivnost. S druge strane, za dječake tvrdi da su glasniji i oštriji. Također, smatra da su uključeni u fizičke sukobe čije su žrtve nerijetko djevojčice. Osim toga, često djeluju agresivno s ciljem da ostvare dobar dojam i učestalije sudjeluju u simboličkim agresivnim igrama. Rumpf (2006) spominje studiju Wegener-Spöhring (1995) koja ukazuje da agresivne simboličke igre nemaju utjecaj na dugoročnu agresivnost djece, a podupire ju ukoliko djeca odrastaju u obitelji u kojoj vlada miroljubiva atmosfera. Može se pretpostaviti da se djevojčice koriste manje agresivnim postupcima zbog bojazni da će ugroziti odnose s bliskim osobama (Margarethe Mitscherlich, 1999; prema Rumpf, 2006).

1.3. Potipovi agresivnosti

Autori Essau i Conradt (2006) u knjizi „Agresivnost djece i mladeži“ navode sljedeće podtipove agresivnosti:

1. Otvoreni i prikriveni oblici agresivnosti
2. Reaktivna i proaktivna agresivnost
3. Relacijska agresivnost
4. Instrumentalna i neprijateljska agresivnost

Otvorena se agresivnost povezuje s fizičkim nasiljem i u većoj se količini ispoljava kroz ponašanje dječaka nego djevojčica. Sudjelovanje u fizičkim sukobima i zlouporaba oružja primjeri su otvorene agresije koja rijetko ostaje neprimijećena. S druge strane, prikrivenu agresivnost karakteriziraju postupci koji se realiziraju potajno. Primjerice, krađe i namjerno izostajanje učenika s nastave (Essau i Conradt, 2006). Dobro prikrivena agresivnost može se očitovati i kada dijete drugome zabranjuje pravo na igru ili ga verbalno vrijeđa (Haug-Schnabel, 1997). U konačnici, takva djeca često odbijaju izvršavati zadaće i zadatke koje im drugi zadaju. Primjerice, odbijaju jesti hranu, obaviti nuždu ili ne žele spavati (Čturić, 1995). Također, pojedini autori tvrde kako se potisnuta agresivnost može očitovati psihosomatskim bolestima, najčešće grčevima u crijevima (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014). U kasnijoj mladenačkoj fazi prikriveni oblici agresivnog ponašanja postaju sve češći, dok se učestalost otvorenih fizičkih obračuna smanjuje (Essau i Conradt, 2006).

Reaktivna agresivnost često započinje ranije od proaktivne i predstavlja reakciju na vanjski podražaj koji izaziva veću količinu bijesa koju pojedinac nije sposoban primjereno obraditi. Budući da je dijete već tijekom srednjeg djetinjstva sposobno prepoznati namjere drugih ljudi povećava se učestalost navedenog oblika agresivnosti. Suprotno reaktivnoj agresiji, proaktivno agresivne osobe se smišljeno koriste agresivnim akcijama kako bi ostavili svoj cilj (Essau i Conradt, 2006).

U predškolskoj se dobi agresivnost kod djevojčica manifestira kroz ponašanja koja za cilj imaju uništavanje društvenih veza, a sastavni su dio relacijske agresivnosti koja prijeto razvojem poremećaja prilagodbe (Essau i Conradt, 2006).

U usporedbi s djevojčicama, dječaci imaju tendenciju kroz ponašanja ispoljavati više neprijateljske agresivnosti kojoj je cilj nanijeti žrtvi neugodnu bol ili povredu (Essau i Conradt, 2006). Čturić (1995) razlikuje dva tipa neprijateljske agresivnosti, a to su heteroagresivni i autoagresivni. Heteroagresivni se ispoljuju prema van odnosno ljudima, životinjama i predmetima iz sredine. Za razliku od nje, autoagresivnost je usmjerena prema sebi i može se prepoznati čupanjem kose, griženjem noktiju, udaranjem glave i slično. Logično je što su djeca mlađa sklonija su autoagresiji zbog toga što se nisu u stanju samostalno suprotstaviti okolini.

1.4. Razvoj agresivnosti

Prekop i Schweizer (2008) naglašavaju da je pojava bijesa i agresivnog ponašanja u djece uobičajena i česta. Konflikte smatraju korisnima u razvoju djelotvornih socijalnih strategija i vještina za snalaženje u različitim problemskim situacijama. Polovina socijalnih interakcija u dobi od dvanaest do osamnaest mjeseci smatrat se konfliktima. Budući da dijete u dojenačkoj fazi nema razvijene kognitivne vještine i kritički um, ono nije u stanju nekome svjesno nanijeti štetu. Tjelesna bol, težnja za pažnjom i rutinske aktivnosti najčešći su uzroci napadaja bijesa koji se pojavljuju između drugog i osmog mjeseca života. Dok istraživanja pokazuju vrhunac u dobi od tri i pol godine.

Nadalje, agresivnost se prvi put pojavljuje u drugoj polovici prve godine života u obliku otvorene i instrumentalne agresije koju karakterizira borba za predmete odnosno igračke. Može se reći da je razlog tomu što dijete u ranom djetinjstvu nije u stanju vokalizirati svoje potrebe, želje i osjećaje. Naime, između treće i pete godine smanjuje se broj fizičkih obračuna što se može objasniti govornim, moralnim i kognitivnim razvojem djeteta i njegove samokontrole. Tijekom srednjeg djetinjstva u većoj količini se primjenjuje namjerna neprijateljska i reaktivna agresija jer odrastanjem dijete postaje sposobno razlikovati namjernu od nenamjerno učinjene štete. Kasnije tijekom mladenačke dobi broj otvorenih oblika agresivnosti opada, a u porastu je učestalost prikrivenih oblika ponašanja (Essau i Conradt, 2006).

1.5. Razlike između „normalne“ i „abnormalne“ agresivnosti

Bez obzira što se tvrdi da su antisocijalna ponašanja i agresivnost za djecu, do 5 godina, razumljiva i prihvatljiva važno je razlikovati „normalnu“ od „abnormalne“ agresivnosti (Cakić i Velki, 2014). Rumpf (2006) opisuje normalnu agresivnost kao prirodnu i urođenu, a abnormalnu kao stečenu tijekom odrastanja. Objašnjava da granicu između tih dvaju fenomena nije uvijek jednostavno odrediti i da svatko stvara svoju na temelju vlastitog iskustva. „Normalna“ i „abnormalna“ agresivnost se međusobno razlikuju po učestalosti, intenzitetu i duljini trajanja agresivnih afekata, objašnjavaju Essau i Conradt (2006). Oni ukazuju da se pojedini agresivni postupci

neće smatrati „normalnim“ za djecu različite dobi i spola. „Abnormalna“ agresivnost ima tendenciju negativno utjecati na različite aspekte djetetovog razvoja, nepogodno djeluje na obrazovanje, međuljudske odnose, ponašanje ili imovinu drugih. Mučenje životinja ili namjerno izazivanje požara samo su neki od primjera „abnormalne“ agresivnosti. Da bi se ustanovilo radi li se o „normalnoj“ ili „abnormalnoj“ agresivnost nužan je detaljni dijagnostički proces.

1.6. Mjere dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja

Za mjerenje agresivnih i prosocijalnih oblika ponašanja koriste se različite metode. Prema Brajša-Žganec (2003), to su: opažanje dječjeg ponašanja u prirodnom okruženju, procjene roditelja i odgojitelja te hotimično eksperimentalno izazivanje takvog ponašanja u primjerenim i kontroliranim uvjetima. Proces opažanja provodi se u predškolskim ustanovama, obiteljskim domovima i drugim mjestima gdje djeca provode veći dio svoga vremena. Nadalje, procjene su najpopularnija mjera dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja u predškolskoj dobi. Dobivaju se od osoba koje dobro poznaju dijete i promatraju njegovo ponašanje u različitim kontekstima (Brajša-Žganec, 2003).

Uz prethodno navedeno, Čuturić (1995) navodi još neke elemente koje treba razmotriti prilikom procjenjivanja dječjeg ponašanja. To su sredinu i dijete, zrelost i dob, trajanje ponašanja koje zabrinjava te prethodni razvoj i osobitosti djeteta. Osim toga, važno je poznavati način djetetova reagiranja koji je kroz godine podložan mijenjanju. Uz sve navedeno, upozorava da mišljenje i procjena okoline ne moraju nužno odgovarati stvarnom ponašanju djeteta.

2. ETIOLOGIJA AGRESIVNOSTI

Autori Essau i Conradt (2006) kao najčešće čimbenike rizika agresivnosti navode:

1. *obiteljski i genetski čimbenici*
2. *socijalna kognicija*
3. *socioekonomski status*
4. *interpersonalni utjecaj*
5. *pripadnost skupinama vršnjaka s odstupajućim ponašanjem*
6. *čimbenici temperamenta*
7. *masovni mediji*
8. *kulturni čimbenici*

2.1. Obiteljski i genetski čimbenici

Pod ovu skupinu čimbenika rizika ubrajaju se: razina kvalitete majčinstva, psihičke smetnje roditelja, njihovi eksternalizirani i internalizirani problemi ponašanja, međuodnos roditelja i djeteta te roditeljski stil odgajanja (Essau i Conradt, 2006). Antisocijalna ponašanja najčešće se prenose s jedne generacije na drugu i javljaju se unutar obitelji što se objašnjava nasljeđem (Essau i Conradt, 2006). Međutim, roditelji koji imaju problema s poremećajima ophođenja često odgajaju djecu s istim. Pojedini roditelji i dalje vjeruje da odgoj bez kažnjavanja nije svrsishodan te i dalje upotrebljavaju nepedagoške mjere prilikom usmjeravanja djeteta na „pravi“ put (Rumpf, 2006). Od obiteljskih se faktora najčešće ističe nedostatak roditeljske kompetencije pri discipliniranju, prekomjerno korištenje zabrana i kazni te emocionalno zanemarivanje (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014).

Različita istraživanja ukazuju na pozitivnu korelaciju između alkoholizam, kriminalitet i depresije roditelja s antisocijalnim agresivnim ponašanjem njihove djece (Essau i Conradt, 2006). Uz to, kao naj snažniji ukazatelj razvoja antisocijalnog ponašanja i delikvencije pokazalo se zanemarivanje i nedostatak usmjeravanja i nadzora nad djetetom (Loeber i Stouthamer-Loeber, 1986; prema Essau i Conradt,

2006). Essau i Conradt (2006) objašnjavaju da roditelji koji svoju djecu drže pod nadzorom imaju veću mogućnost utjecati na izbor prijatelja i aktivnosti kojima se bave njihova djeca.

S problemima kao što su depresija, povlačenje, nedovoljno razvijena socijalna kompetencija, agresivnost i zdravstveni problemi povezuju se problemi i konflikti roditelja unutar bračne zajednice i njezin raskid (Gottman i Katz, 1989; Katz i Gottman, 1993; 1995 prema Brajša-Žganec, 2003). Česti sukobi i negativno ozračje unutar obitelji u djeci mogu potaknuti negativne osjećaje poput straha, tjeskobe, tuge, ljutnje i agresije, objašnjava Čuturić (1995).

2.2. Socijalna kognicija

Djeca s problemima u ponašanju često krivo tumače i interpretiraju vlastito i tuđe ponašanje te nisu kreativna i uspješna u traženju prosocijalnih načina mirnog rješavanja sukoba (Essau i Conradt, 2006).

2.3. Socioekonomski status

Pretpostavlja se da djeca roditelja nižeg socioekonomskog statusa većinom žive u nesigurnim i visokorizičnim područjima te su izložena preopterećenosti roditelja i imaju manje potpore okoline. Kilgore i suradnici (2000) navode da takav način života može utjecati na roditeljski stil odgajanja što ujedno potencira razvoj agresivnog ponašanja (Essau i Conradt, 2006).

Rumpf (2006) podsjeća koliko je važno da lokalne zajednice i gradovi osvijeste problem nasilja i agresivnog ponašanja ne bi li se na vrijeme mogle poduzeti preventivne mjere. Uz prethodno navedeno, napominje da svi koji posjeduju moć imaju obavezu promicati i osnaživati obitelj i odgojno-obrazovne institucije.

2.4. Interpersonalni utjecaji

Odnosi koji vladaju unutar obitelji važni su za razvoj međuljudskih kompetencija, samokontrole i moralnog rasuđivanja (Frick, 1998; prema Essau i Conrad, 2006). Ukoliko dijete ne ovlada navedenim vještinama može imati problema sa socijalnom prilagodbom i odbacivanjem te samim time i problemima u ponašanju (Essau i Conrad, 2006).

2.5. Pripadnost skupinama vršnjaka s odstupajućim ponašanjem

Osnovni se oblici socijalnog ponašanja u odnosu na vršnjake, prema Cakić i Velki (2014), javljaju vrlo rano. Nadalje, tijekom prve godine života djeca se uključuju u kratkotrajne aktivnosti s vršnjacima, a kasnije tijekom druge i treće godine započinju zajedničke igre. Iste autorice tvrde da interakcija s vršnjacima pomaže djeci procijeniti vlastite sposobnosti, vještine i status unutar skupine. Rumpf (2006) također ne osporava važnost vršnjačkih grupa. Iz njegove perspektive djeca istih godina postaju suigrači i prijatelji koji ulaze u sukobe koje rješavaju na istoj razini. Smatra da takva iskustva pomažu djeci da se nauče suočavati s nadmetanjem i suparništvom.

Prema istraživanjima se ustanovilo da prihvaćena djeca uspješnije kontroliraju negativne emocije, otvorenija su za kompromise i imaju naprednije neverbalne komunikacijske vještine od neprihvaćene djece koja su sklonija agresivnom ponašanju i imaju problema s izražavanjem (Santrock, 1996; prema Cakić i Velki, 2014). Djeca s navedenim karakteristikama se pretežno manje druže s vršnjacima razvijenog prosocijalnog ponašanja. Naprotiv, kako bi pronašli potporu i ohrabrenje traže sebi slične i od njih usavršavaju nove oblike antisocijalnog ponašanja (Lahey i sur., 1995; prema Essau i Conrad, 2006). Vezano uz spolne razlike, pokazalo se da su djevojčice koje pokazuju simptome agresivnog ponašanja prije odbačene od strane vršnjaka nego agresivni dječaci (Essau i Conrad, 2006).

2.6. Čimbenici temperamenta

„*Težak temperament*“ ne mora nužno biti uzrok nastanak antisocijalnog ponašanja. Međutim, Maziade i suradnici (1990) tvrde da se može pojaviti ukoliko je povezan s obiteljskom disfunkcijom, lošim bračnim odnosima, psihički nestabilnim roditeljima i niskim socioekonomskim statusom (Essau i Conradt, 2006).

2.7. Masovni mediji

Huesmann i Eron (1986) i Williams (1986) svojim su istraživanjima potvrdili povezanost gledanja televizijskih nasilnih sadržaja i agresivnog ponašanja, ali Ruter i suradnici (1998) tvrde da su bila kritizirana uzme li se u obzir činjenica da svatko ima pravo birati programe i sadržaje. Međutim, postoji velika vjerojatnost da su masovni mediji zaista utjecali na porast agresivnosti u društvu (Essau i Conradt, 2006). Shodno tome, konstantna prisutnost i izloženost nasilnih sadržaja u medijima može utjecati na stavove pojedinca o istom. Budući da djeca putem televizijskih programa usvajaju više nasilnih nego prosocijalnih oblika ponašanja počinju smatrati da je u redu nasilno rješavanje sukoba. Između ostalog, navode ga da isto ponašanje pokuša ponoviti u stvarnosti. Naime, posljedice gledanja nasilnih scena za djecu mogu biti različite. Kod jedne grupe djece nasilni medijski sadržaji mogu izazvati noćne more, nesanicu i strah, dok će druga djeca spram takvih prizora postati tolerantnija i neosjetljiva na nasilje (Kraljic Babić i Vejmelka, 2015).

2.8. Kulturni čimbenici

Kulture određuju što je i koliko dozvoljeno ili zabranjeno priopćiti drugima te koji su primjereni načini dodirivanja pojedinaca (Katz i McClellan, 2005). Ustanovljene su kulturne razlike vezane uz načine pokazivanja agresivnosti. Niska stopa agresivnosti pokazala se u društvima Trećeg svijeta i gusto naseljenim područjima. U svijetu se razlikuju kulture koje potiču djecu borbenom ponašanju i one koji ga osuđuju. Marsh i Wolfe (2001) ukazuju da su gospodarske teškoće i život u nesigurnim područjima utjecali na visoku stopu antisocijalnog ponašanja (Essau i Conradt, 2006). Pored svega navedenog, Katz i McClellan (2005) upozoravaju da

zbog kulturnih različitosti koje određuju načine interakcije odgojiteljima može biti otežana interpretacija socijalnog ponašanja djece.

3. OBITELJSKO FUNKCIONIRANJE

3.1. Razvoj privrženosti

„Privrženost je specifičan tip socijalne veze između dojenčeta i majke koja nastaje tijekom prve godine života“ (Bowlby, 1969; prema Milanović, 2014, str. 18).

Mnogi se autori slažu o važnosti kvalitete privrženosti koja se razvija u najranijoj životnoj dobi. Kušević i Melša (2017) u svom radu tvrde da je ona temelj zdravog emocionalnog i spoznajnog razvoja.

Bowlby razlikuje četiri faze privrženosti (Brajša-Žganec, 2003):

- 1.) Faza nediskriminativnih socijalnih interakcija (0-2mj.)
- 2.) Faza diskriminativnih socijalnih interakcija (2-7mj.)
- 3.) Faza usmjerene privrženosti (do 2 god.)
- 4.) Faza razvoja privrženosti (od 2 god.)

U prvoj se fazi razvija emocionalna povezanost između majke i djeteta. U drugoj je fazi dijete i dalje usmjereno na primarnog skrbnika dok svoje socijalne reakcije usmjerava prema majci i poznanicima. U daljnjoj se fazi održava bliska veza s primarnim skrbnikom odnosno u skladu s emocionalnim i fizičkim razvojem. Prepoznavanje potreba odraslih i intenzivne interakcije počinju se razvijati u posljednjoj fazi. Može se reći da će se privrženost razviti recipročno majčinskoj osjetljivosti na potrebe svog djeteta, kvaliteti privrženosti koju je ona razvila u djetinjstvu sa svojim primarnim skrbnikom i karakteristikama dječjeg temperamenta.

Znanstvenici i istraživači ovog područja pretpostavljaju da će sigurno privrženo dijete čiji roditelji primjereno odgovaraju na njegovo ponašanje, u prvim

godinama života, naučiti pokazivati pozitivne i negativne emocije te primjereno reagirati u stresnim situacijama. Kod nesigurno privržene djece stvara se veći rizik od pojave poremećaja u ponašanju, smanjenih emocionalnih i socijalnih kompetencija te ovisnost o prihvaćenosti od strane vršnjaka.

3.2. Emocionalno funkcioniranje obitelji

„Emocije su glavni pokretač raspoloženja svakog pojedinca, njegova odnosa s drugim ljudima i cijelog društvenog života, emocije povezuju pojedinca sa svijetom ljudi, stvari i događaja“ (Oatle i Jenkins, 2000; prema Brajša-Žganec i Slunjski, 2007, str. 478). Brajša-Žganec i Slunjski (2007) tvrde da dijete u određenoj situaciji reagira ovisno o njegovoj interpretaciji događaja, nasljednim osobinama temperamenta i modelu ponašanja iz njegove sredine.

Brajša-Žganec (2003) objašnjava kako roditelji svojim direktnim ili indirektnim djelovanjem mogu utjecati na dječje reakcije u emocionalnim situacijama te na emocionalnu i socijalnu inteligenciju. Nadalje, naglašava da dobro obiteljsko funkcioniranje zahtjeva nesmetano izražavanje i proučavanje emocija unutar obitelji. Pored ostalog, roditelji moraju osvijestiti činjenicu da će njihovo dijete iskazivati emocije prema drugima na način na koji oni sami to čine. Također, mnogi roditelji imaju različite stavove o vlastitim emocijama i emocijama svoga djeteta. Rezultati istraživanja otkrivaju da postoje roditelji koji zabranjuju i ne toleriraju djeci ekspresiju ljutnje ili ju ignoriraju i zanemaruju. Ipak, postoje roditelji koji dopuštaju djeci ekspresiju ljutnje, traže njezine uzroke i poučavaju djecu kako uspješno upravljati svim emocijama. Što se tiče spolnih razlika, očevi su više okrenuti emociji ljutnje nego tuge koje su manje svjesni, a s kojom su majke više povezane.

Milanović (2014) naglašava roditeljsku odgovornost u oblikovanju obiteljskog ozračja i emocionalne klime koja regulira njihovo i djetetovo ponašanje. Negativne emocije povezane su s nasilničkim, neosjetljivim i prisiljavajućim tipom roditeljstva, dok ugodne emocije djeluju na osjetljivost i strpljivost u odgoju (Dix, 1991; prema Profaca, 2002; prema Milanović, 2014).

Regulacija emocija razvija se do šeste godine kada djeca spoznaju da je moguće mijenjati svoje osjećaje (Hubbard i Coie, 1994; prema Katz i McClellan, 2005). Brajša-Žganec (2003) tvrdi da sposobnost regulacije i razumijevanja emocija utječe na socijalni i emocionalni razvoj djeteta. Stoga djeca koja znaju suprimirati svoje impulzivne reakcije imaju bolje odnose s prijateljima i lakše se suočavaju sa stresom.

3.3. Kritične razvojne faze

Prvi djetetov negativizam javlja se u drugoj godini. Uzrok tomu je povećana zainteresiranost za vanjski svijet, bolje baratanje predmetima i razvoj pokreta (Starc i sur., 2004; prema Milanović, 2014). U ovoj fazi je nedovoljno dječje akcije regulirati verbalnim zabranama. Važno je nadzirati dijete i prezentirati mu kako na bezopasan način može doći do željenog cilja. U drugoj polovici druge godine života dijete počinje učiti kako kontrolirati fiziološke potrebe. Pri tom roditelji moraju pronaći ravnotežu između poticanja i popuštanja jer se ne preporuča primjena sile ili potpuna nezainteresiranost da dijete razvije kontrolu nad sfinkterima (Milanović, 2014).

Milanović (2014) izdvaja tri razvojne faze najčešće obilježene djetetovim neposluhom. To su treća i šesta godina te razdoblje adolescencije. Treća godina obilježava doba kad dijete nastoji izgraditi svoju autonomiju. Dijete počinje pružati otpor autoritetu, djeluje neposlušno i prkosi zbog toga što želi djelovati samostalno. Kada dijete nailazi na prepreke prilikom ostvarivanja svojih ciljeva javlja se frustracija, ljutnja, bijes i plač zbog čega vrište i bacaju se na pod. U ovoj su fazi roditelji i dalje uzor svome djetetu. Važno je da razumiju krizu ovog razdoblja jer u protivnom potiču još veći otpor i suprotstavljanje djeteta.

U razdoblju od treće godine do polaska u školu dijete uspješnije upravlja i izražava vlastite emocije. Premda se još uvijek mogu prepoznati ponašanja koja smanjuju napetost. Primjerice, sisanje prsta ili kopanje nosa. Osim navedenog, dijete u ovoj fazi razvija takozvani privatni govor koji si upućuje prilikom rješavanja problemskih situacija.

Školsko doba odnosno u razdoblju između šeste i jedanaeste godine okolina ima mnoga očekivanja od djeteta: da bude realno i vrijedno, stječe vještine, ima

samodisciplinu i razvija zanimanja za različite produktivne aktivnosti. Osim toga, u ovoj se fazi dijete počinje identificirati s vlastitim uspjehom u školi. Osjećaju neuspješnosti doprinosi postavljanje preteških odnosno prejednostavnih zadataka djetetu.

Između trinaeste i dvadesete godine života pojedinac se nalazi pred velikim izazovima i odlukama. Često dolazi do izbivanja sukoba između djeteta i roditelja koji nisu spremni prihvatiti da se njihovo dijete razvilo u samostalnu ličnost. Može se reći da se održavanjem strogog roditeljskog nadzora u adolescenciji ugrožava djetetov integritet i privatnost.

„Pojam adolescencije kao dobi koja sama po sebi uzrokuje sukobe, u osnovi je pogrešan“ (Milanović,2014, str. 45)

4. ULOGA RODITELJA I ODGOJITELJA U PREVENCIJI I SMANJENJU AGRESIVNOSTI

Kako bi se dijete moglo uspješno odgajati potrebno je dobro poznavati njegovu životnu situaciju i razvojne karakteristike koje odgovaraju njegovoj dobi. Odobravanje, razumijevanje, ohrabrivanje i poticanje samo su neki od ključnih elemenata nužnih za pozitivan razvoj djeteta i njegovo napredovanje, objasnio je Rumpf (2006).

Dječji vrtić treba predstavljati sigurnosno mjesto u kojem se svako dijete osjeća zaštićeno. U njemu djeca imaju mogućnosti stupati u interakciju s drugom djecom i odraslima. Sukobi, nesuglasice i konflikti sastavni su dio ljudskog života stoga se, osim u obitelji, javljaju i u vrtićima. Gledajući s pozitivne strane, kroz njih djeca mogu učiti o kompromisima, odricanjima i svemu ostalom potrebnom za lagodan suživot. Polaskom u vrtić dijete postaje dio grupe i mora naučiti diferencirano izražavati svoju agresiju, a stjecanjem iskustva spoznaje da se prema različitim ljudima treba različito i ponašati (Prekop Schweizer, 2008). S obzirom da sva djeca u vrtiću moraju poštovati pravila, koja određuje odgojitelj, djeca razvijaju vrijednosti i vještine koje možda nisu iste kao one što je naučilo u roditeljskom domu (Kraljic Babić i Vejmelka, 2015). Pri tome, Katz i McClellan (2005) sumnjaju da previše pravila i odluka koje donose odrasli mogu uskratiti djeci mogućnost da samostalno razmišljaju i uz to ne razviju odgovornost i razboritost.

4.1. Kako spriječiti agresivnost?

Osim što je važno da dijete s primarnim skrbnikom razvije sigurnu privrženost, u dječjem vrtiću je iznimno važna uspostava emocionalnog odnosa između odgojitelja i djeteta. Ukoliko odgojitelj ne uspije s djecom ostvariti topao odnos povećava se rizik od nastanka agresivnog ponašanja. To se posebno odnosi na djecu mlađe vrtićke dobi (Hanish i suradnici, 2004; prema Kraljic Babić i Vejmelka, 2015). Isto tako, odgojitelj može uzrokovati nasilje među djecom ako nema dostatno razvijene kompetencije za rad u vrtićkoj skupini te posjeduje slabe sposobnosti

podučavanja, održavanja kontrole i usmjeravanja (Olweus i Limber, 2002; Sugai i Horner, 2002; prema Kraljic Babić i Vejmelka, 2015). S druge strane, ako je odgojitelj strpljiv i uporno usmjerava dijete da osvijesti i zastupa vlastite potrebe doći će do promjene ponašanja (Milanović, 2014)

Osjećaju sigurnosti i zaštite doprinose dnevni rituali, raspored, predvidivost i poznata organizacija. U slučaju česte pojave agresivnih i nepoželjnih ponašanja s djecom se može dogovoriti poseban ritual. Primjerice, svako dijete zna da odgojitelj glasno pljesne rukama kao znak upozorenja da se neko dijete ponaša nasilno i agresivno. Na taj se način zaustavlja djetetovo neprihvatljivo ponašanja i pogled usmjerava prema odgojitelju. Odgojitelji i roditelji nepoželjno ponašanje mogu zaustaviti dodiranjem samo ako u potpunosti kontroliraju vlastite emocije. Drugačije ne pružaju dobar primjer traženog prosocijalnog ponašanja. Uz prethodno navedeno, poželjno je s djecom utvrditi pravila pristojnog ponašanja i objesiti ih na vidljivo mjesto kako bi se podsjetili što se od njih očekuje (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014).

Smanjenju napetosti doprinose fizičke aktivnosti, pokret i opuštanje. Kod djece se od malih nogu trebaju razvijati prosocijalne vještine da razumiju i brinu o svojim i tuđim osjećajima, pomažu i dijele, da budu dobronamjerna i velikodušna. Svako dijete može postati kompetentno rješavati sukobe na socijalno prihvatljiv način i staloženo izražavati agresivnost, ali su mu za to potrebni dostojanstveni modeli i poduka. Sve u svemu, na djetetovo agresivno ponašanje uvijek treba reagirati jer mu se u suprotnom poručuje da je ono u redu (Šarić, 2014; prema Milanović, 2014).

4.2. Treba li djecu kažnjavati ili im postavljati granice?

Milanović (2014) potvrđuje da još uvijek postoje roditelji koji kažnjavaju svoje dijete nakon što se ono nije ponašalo u skladu s njihov očekivanjima i uvjerenjima. Pretpostavlja da to čine kako bi smanjili vjerojatnost pojavljivanja tog istog ponašanja. Autorica negira učinkovitost takvih pokušaja discipliniranja. Štoviše, tvrdi kako mogu prouzrokovati agresivno ponašanje djeteta, narušiti komunikaciju s roditeljem i ograničiti niz ponašanja od kojih su neka bila i poželjna.

Rumpf (2006) se također slaže da se kažnjavanjem rijetko postižu željeni rezultati. Smatra da kazna povećava osjećaj straha i nesigurnosti. Naime, odraslima sugerira da umjesto kažnjavanja djeci postavljaju i pokazuju granice koje trebaju uvažavati i poštovati. U tom smislu, „NE“ je uvijek ne i „DA“ je uvijek da. Autor zaključuje da će takvim odgojem dijete naučiti prihvatiti društvene norme i u zajednici živjeti na socijalno prihvatljiv način. U suprotnom od navedenog, prema Čturić (1995), djeca odgojem bez zabrana nemaju prilike naučiti kontrolirati agresivnost.

„Autoritativan i topao roditelj izreći će svoju zabranu tako da djetetovo ogorčenje svede na najmanju moguću mjeru i da štiti njegovo samopoštovanje. Zabranjivanje se provodi autoritetom, a ne uvredama.“ (Milanović, 2014, str. 49)

Pored navedenih stajališta, autorice Prekop i Schweizer (2008) navode pravila kojih bi se trebali pridržavati roditelji čija djeca iskazuju agresivno ponašanje. Među njima stoji pravilo da se dječja agresija ne smije kažnjavati fizičkim napadom ili izolacijom, te da roditelji moraju biti uzor adekvatnog rješavanja konflikata koji uvijek završavaju pomirenjem. Općenito, Brajša-Žganec (2003) objašnjava da roditelji koji djeci iskazuju da ne podržavaju njihovo agresivno ponašanje, ali ga pri tom ne kažnjavaju imaju veću vjerojatnost da će njihova djeca u budućnosti biti manje agresivna.

„Djeca ne poštuju roditeljske granice zato što su ih roditelji u stanju argumentirati. Poštuju ih zato jer poštuju osobu koja ih postavlja“ (Juul, 2006, str. 34).

Katz i McClellan (2005) kao temeljno načelo rada u dječjem vrtiću s malom djecom navode poštivanje djetetovih osjećaja i visoka očekivanja u svezi suradničkog i pristojnog ponašanja. Odgojno-obrazovni stručnjaci trebaju poštivati dječje osjećaje kako bi ono moglo razviti povjerenje, osjećaj sigurnosti i zaštićenosti izvan obiteljskog doma. Povjerenje i autoritet raste ukoliko odgojitelji stoje iza svojih izjava i uputa koje jasno i izravno izražavaju. Poštivati dječje osjećaje ne znači uvijek da ih odgojitelj opravdava i dopušta da se dijete ponaša u skladu s njima.

Odnosno, odgojitelj treba pokazati poštovanje, ali i ustrajati u svojim zahtjevima i očekivanjima.

„...kada osjetimo da se naše želje i potrebe uzimaju ozbiljno manje će nam biti važno da provedemo svoju volju“ (Juul, 2006, str 65).

4.3. Ostale metode bez odgojne svrhe

Odgojitelji i roditelji često na djetetovo neposlušno ponašanje odgovaraju praznim prijetnjama koje najčešće ostaju nerealizirane. Katkad se koriste zbunjujućim ili retoričkim pitanjima umjesto da jasno i izravno kažu djetetu što mu žele priopćiti. Nabrojene metode odnosno postupci samo su neki od načina kojima roditelji i odgojitelji narušavaju svoj autoritet i povjerenje koje uživaju kod djeteta.

Nadalje, implicitne usporedbe kojima se jedno dijete hvali dok se drugo dijete podcjenjuje nemaju odgojnu svrhu. Kada odgojitelj prečesto hvali i komplimentira djecu to ih sputava da se aktivnije uključe u istraživanje socijalnih i intelektualnih umijeća. Osim toga, ukoliko se pohvale ne koriste u optimalnoj mjeri gube svoju vrijednost. Nasuprot navedenom, pohvale imaju najdjelotvorniji učinak kada su specifične i uravnotežene (Katz i McClellan, 2005).

„ Selingman (2005) tvrdi da je ohrabrivanje jeftinih uspjeha stvorilo generaciju s vrlo skupim neuspjesnima“ (Milanović, 2014, str. 44).

Katz i McClellan (2005) analiziraju učinke metode sjedenja na „stolcu za razmišljanje“, „magarećoj klupi“ ili stajanje u kutu kada dijete dobije minutu odmora za razmišljanje o svom neprimjerenom ponašanju. Neki se i dalje koriste spomenutim kaznenim metodama iako se pokazalo da nemaju odgojnog učinka. Naprotiv, kratkotrajno rješavaju problem dok ponižavaju dijete i ne poboljšavaju njegove socijalne sposobnosti. Štoviše, mogu pojačati sklonost nepoštivanju pravila. Zasad se upotreba tajmauta može smatrati opravdanom ukoliko se neposlušnu djecu udaljava iz aktivnosti isključivo radi smirivanja, a ne kažnjavanja.

4.4. Razgovorom do rješenja

Kažnjavanjem, kritiziranjem i prijetnjama neće se postići dugotrajno rješenje određenog problema. Naprotiv, takvi postupci na dugoročnom planu narušavaju odnose (Modrić, 2014; prema Milanović, 2014). Razgovor je često učinkovitiji i djelotvorniji od kazne. Istraživanjima se dovelo do zaključka da se djetetovu neposluhu najdjelotvornije suočiti nekaznenim metodama (Maccoby, 1980; prema Katz i McClellan, 2005). Mnoge stvari dijete ne radi namjerno nego zbog neznanja i nedovoljnog iskustva. Zbog navedenog, potrebno je odvojiti vremena za razgovor s djetetom i imati strpljenja dok mu se pomaže u otklanjanju njegovih teškoća (Čturić, 1995). Djeca roditelja koji s njima razgovaraju i tumače svoje disciplinske postupke više su prijateljski raspoložena prema drugima nego djeca roditelja koji svoje postupke ne objašnjavaju (Parpal i Moccoby, 1985; prema Katz i McClellan, 2005).

Haugh-Schnabel (1997) umjesto kažnjavanja dječjeg antisocijalnog agresivnog ponašanja predlaže s djetetom povesti miran razgovor i udaljiti ga od opasnosti. Naglašava da se djetetu poželjno približiti samo ako ono pristane na to. U suprotnom slučaju valja djetetu prvo dozvoliti da otpusti svoj unutarnji bijes i nakon što se umiri objasniti mu koliko je opasna neuračunljivost koja iz njega proizlazi. Drugo, smatra da je zasigurno važno potaknuti dijete na razmišljanje i postaviti mu direktna i jednostavna pitanja vezana uz situaciju, ali ne na način da ga se okrivljuje ili optužuje. Prema spomenutoj autorici, općenitim razgovorom i postavljanjem poučnih pitanja što nas ljuti mogu se spoznati mehanizmi prerade bijesa.

Juričić (2005) također pridodaje važnost razgovoru o osjećajima i raspoloženju jer potiču spoznajni i socioemocionalni razvoj. Uz to, navodi spoznaje da osjećaji i raspoloženja djece i odraslih variraju i utječu na ljude koji ih okružuju. Dakako, ističe da to nikada nije opravdanje za ružno i grubo ophođenje prema njima.

U dječjem vrtiću razgovor se može odvijati grupno ili individualno s djetetom koje se ponašalo agresivno (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014). Međutim, kod promicanja socijalnog razvoja od grupnog se rada djelotvornije pokazalo individualno usmjeravanje djeteta. Takvim pristupom moguće je stimulirati dijete na aktivno razmišljanje i stvaranje novih spoznaja koje će bolje razumijeti i usvojiti.

Također, povećava se djetetova spremnost da sasluša i reagira na odgojiteljičine prijedloge (Katz i McClellan, 2005).

4.4.1. Djeca-agresori

Agresivna su djeca nesigurna, nezadovoljna i pozicionirana isključivo na sebe (Starč i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014). Zadatak odraslih je pomoći agresivnom djetetu da razumije posljedice i utjecaje svog ponašanja na ljude s kojima je okružen. Ponekad je poželjno skrenuti pozornost djece na tuđe osjećaje i kao cijenjenu osobinu istaknuti uvažavanje individualnih osjećaja, mišljenja i interesa. Ako se agresivnom djetetu pomogne shvatiti veza između njegovog socijalnog statusa i ponašanja ono može biti motivirano za njegovu promjenu. Potvrdilo se da djeca s kojima odgojiteljice razgovaraju o razornim posljedicama njihovog socijalnog ponašanja nakon toga služe manje agresivnim postupcima i postaju omiljenija u grupi (Zahavi i Asher, 1978; prema Katz i McClellan, 2005).

Pitanja koja se mogu postaviti djetetu-agresoru (Haug-Schnabel, 1997):

- Zašto si pobjesnio?
- Što te je razljutilo?
- Je li te nešto zaboljelo/razočaralo?
- Treba li se zbog toga udarati/gristi(...)?
- Zar se vaša svađa nije mogla riješiti na drugačiji način?

Djetetu se mora pružiti do znanja da mu se pitanja postavljaju isključivo poradi zajedničkog pronalaženja rješenja (Haug-Schnabel, 1997). Uz to, mogu mu se ponuditi alternativni načini izražavanja ljutnje (Šarić, 2014; prema Milanović, 2014).

4.4.2. Djeca-žrtve

Izravna žrtva agresivnog ponašanja druge osobe postaje psihički ili tjelesni ugrožena. U njoj se mogu razviti neugodni osjećaji poput straha, boli, žalosti, ljutnje

ili agresija (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014). Sljedećim pitanjima žrtva se poziva na razmišljanje o uzrocima sukoba (Haug-Schnabel, 1997):

- Što misliš zašto se XY razljutio?
- Što bi XY mogao učiniti kako biste se mogli ponovno zajedno igrati?
- Kako da ti XY pokaže da se više ne ljuti na tebe?

Katz i McClellan (2005) sugeriraju odgojiteljima da djeci-žrtve pokažu kako smireno pružiti otpor nasilnom ponašanju i otvoreno reći što o njemu misle. Poručuju odgojiteljima i odraslima da pomognu djetetu shvatiti namjere druge osobe zbog toga što i nenamjerni postupci katkad mogu izazvati stresnu situaciju i detektirat se nasilničkim.

4.4.3. Rješavanje problema i traženje kompromisa na dječjom razini

Pitanje tko je počinitelj, a tko žrtva djeci je iznimno važno, a odgovor nije uvijek jednostavan. Djeca na ovaj problem ne gledaju objektivno stoga je važna intervencija odgojitelja da ih potakne na uživljavanje u tuđe emocije i razjasni situaciju. Ukoliko izostane uloga odgojitelja djeca rješavaju i procjenjuju problem počinitelja i žrtve po vlastitoj logici. U većini slučajeva dijete koje plače biti će određeno kao žrtva, a dijete koje je od prije etiketirano kao „zločesto“ agresor. Potrebno je zabraniti djeci procjenjivanje i određivanje počinitelja i žrtve na taj način te im se moraju pokazati pravilni načini smirivanja sukoba. Djeca predškolske dobi nisu sposobna samostalno pronaći odgovarajuće kompromisno rješenje jer su najčešće u obliku: „Napravit ću to, ako dobijem to!“ i „Što ću ja dobiti za to?“. Ukoliko se takve strategije ne pokažu uspješnim pokreće se novi sukob. Tek nakon što djeca uvide da se situacija zakomplicirala i da izmiče kontroli traže pomoć odgojitelja ili djeteta koji ima ugled u skupini (Katz i McClellan, 2005).

5. ULOGA VRTIČKOG OKRUŽENJA I AKTIVNOSTI U SMANJENJU AGRESIVNOG PONAŠANJA I POTICANJU PROSOCIJALNIH VJEŠTINA DJECE

„U vrtiću-zajednica koja uči odgojitelji svoj pristup djeci i njihovu učenju temelje na ideji da djeca uče čineći i surađujući s drugom djecom i odraslima, u bogatom i raznovrsnom okruženju. To okruženje podrazumijeva djeci raznovrsne materijale koji sadržavaju obrazovni potencijal koji potiče na aktivnosti te promovira suradnju i samostalnost djece“ (Slunjski, 2008, str. 80).

Vješto i kvalitetno osmišljen odgojno-obrazovni program, fizičko okružje s opremom i raznovrsnim izborom materijala značajno mogu utjecati na djetetov kognitivni i socijalni razvoj (Katz i McClellan, 2005). U slučaju da dijete ne razvije socijalne sposobnosti, prema Jurčević Lozančić (2016), kasnije može doći do ozbiljnih problema. U njih ubraja socijalnu isključenost, delikventno ponašanje maloljetničke djece, kriminalitet, psihičke smetnje i poteškoće u zadržavanju zaposlenja. Ista autorica kao nužan preduvjet razvoja socijalnih kompetencija, u predškolskoj dobi, ističe važnost socijalnih, emocionalnih, tjelesnih i spoznajnih postignuća djeteta.

Goleman (2008) emocionalnu i socijalnu inteligenciju povezuje s prosocijalnim ponašanjem djeteta što se primjećuje u interakcijama s drugom djecom. S druge strane, Gopnik (2001) ga povezuje i sa moralnim i kognitivnim razvojem što objašnjava razlog mijenjanja kvalitete prosocijalnog ponašanja kroz odrastanje (Jurčević Lozančić, 2016).

5.1. Odnos prosocijalnog i agresivnog ponašanja

Različiti autori na drugačije načine tumače odnos prosocijalnog i agresivnog ponašanja. Prema Rushton i suradnicima (1986) to su dva sustava među kojima ne mora nužno postojati negativna veza. S druge strane, Dodge (1986), navodi da se

radi o suprotnim i međusobno isključivim oblicima ponašanja. Dok Erron i Huessman (1984) govore da se radi o bihevioralno različitim manifestacijama iste osobine (Brajša-Žganec, 2003). Uzmemo li se u obzir pozitivne strane agresivnosti, kao što je borba za sebe i svoje interese, one se nastoje iskoristiti pri usmjeravanju agresivnog ponašanja ka prosocijalnom (Starč i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014).

Prosocijalno ponašanje pozitivno je prihvaćeno u društvu, a odnosi se na dobrovoljno djelovanje sa željom da se pomogne pojedincu ili skupini pojedinaca. Međutim, ono se može provoditi iz različitih razloga. Eisenberg i Mussen (1989) smatraju da pojedinac može biti motiviran iz površnih i sebičnih razloga ili zbog unutarnjih motiva i istinskog osjećaja da brine o drugome. Nerijetko se uz prosocijalno ponašanje vežu pojmovi kao što su pomaganje, altruizam i empatija. Oni su pokazatelji dječjeg dobrog socioemocionalnog funkcioniranja (Brajša-Žganec, 2003).

Prosocijalno se ponašanje počinje manifestirati već u dojenačkoj dobi dok se godinama raste učestalost i složenost tog istog ponašanja. Vezano uz spolne razlike, većina je provedenih istraživanja potvrdila da su djevojčice više prosocijalne od dječaka što se ujedno održava kroz sve godine života (Brajša i sur., 1991; Eisenberg i Mussen, 1989; Rushton i sur., 1986; Raboteg-Šarić i sur., 1994; prema Brajša-Žganec, 2003). Također, postoje suprotni rezultati istraživanja koji ne pokazuju da su djevojčice spremnije pružiti više pomoći od dječaka. No razliku tumače u različitim oblicima pružanja pomoći. Iz navedenog slijedi da djevojčice više verbalno pružaju pomoć dok dječaci konkretno postupaju (Vasta i sur., 2004; Brooks i Goldstein, 2005; Shapiro, 2007; Lebedina- Manzoni, 2010; prema Jurčević Lozančić, 2016).

5.2. Poticajno okruženje

„Kvalitetno prostorno-materijalno okruženje nezaobilazna je pretpostavka kvalitete življenja, odgoja i učenja djece u vrtiću.“ (Slunjski, 2008, str. 32)

Dio uloge odgojitelja u razvoju socijalnih kompetencija i samopouzdanja iziskuje stvaranje prosocijalnog ozračja. Ono uključuje jedinstvenu, neposrednu i posrednu komunikaciju odraslih s djecom glede normi, pravila i očekivanja vezanih

uz sudjelovanje u životu grupe. U njemu vlada osjećaj zajedništva koji se postiže tako da unutar grupe za sve vrijede jednaka pravila i ista očekivanja. Također u njemu odgojitelji uvažavaju i reagiraju na individualne dječje potrebe (Katz i McClellan, 2005). Rijavec i Miljković (2002) izjavljuju da takvo okruženje i atmosfera umanjuju mogućnost od eskalacije sukoba.

„Djeca o prihvaćanju uče živeći prihvaćeno, o pristojnosti uče u okruženju koje se prema njima ponaša pristojno i slično.“ (Slunjski, 2008, str. 55)

U mješovitoj vrtićkoj grupi pruža se više prilika za prosocijalno djelovanje te pružanje i primanje pomoći. Osim toga, istraživanja pokazuju da su u takvim grupama djeca manje izolirana od strane vršnjaka (Adams, 1953; Zerby, 1961, McClellan i Kinsey, 1997; prema Katz i McClellan, 2005). Također, snažan osjećaj zajedništva vlada u vrtićkim grupama koju uzastopni niz godina vode isti odgojitelji. Takvim načinom rada odgojitelji i roditelji ostvaruju kvalitetnije odnose s roditeljima, stvaraju socijalni i emocionalni kontinuitet i jačaju samopouzdanje (Ratzki, 1988; prema Katz i McClellan, 2005).

Fizičko okruženje utječe na veličinu vršnjačkih grupa i tipove vršnjačkih interakcija (Oden i Ramsey, 1993; prema Katz i McClellan, 2005). Katz i McClellan (2005) predlažu da dnevni boravak vrtića bude podijeljen na ugodne kutke i centre za igru od kojih neki zahtijevaju više ili manje složenih socijalnih interakcija. Centre dramske igre, igrokaze i centre građenja nude kao primjere centara i aktivnosti koji imaju tendenciju povećati broj socijalnih interakcija među djecom. Nasuprot njima, navodi likovne centre i slagalice koji manje doprinose razvoju socijalnih vještina. S podijelom prostora na manje dijelove slaže se i Slunjski (2008). On smatra da takva organizacija prostora poziva djecu na razdvajanje u manje skupine koje pogoduju kvalitetnijim socijalnim interakcijama u kojima djeca razvijaju vrijednije socijalne kompetencije.

5.3. Formalne i neformalne aktivnosti

Poteškoće u socijalizaciji mogu biti povezane s izborom aktivnosti koje su suviše složene ili dosadne (Katz i McClellan, 2005). Ravnoteža formalnih i neformalnih aktivnosti važna je po djetetov razvoj jer programi u kojima odgojitelji

previše usmjeravaju imaju nepoželjne posljedice kao što je agresija u školskoj dobi (Haskins, 1985; Schweinhart, Weikart i Larner, 1986; prema Katz i McClellan, 2005). Nadalje, Bruner (1986) otkriva da sadržajne i zanimljive aktivnosti utječu na zadovoljstvo u socijalnim i ostalim životnim područjima. Naime, karakteristika dobrog odgojitelja jest da usmjeren na dijete, a ne sadržaj aktivnosti. Takvim se radom uvažava dječja inicijativa, potiče aktivno sudjelovanje i djetetov daljnji razvoj (Slunjski, 2008). Prema Katz i McClellan (2005) optimalna količina reda djeluje stimulativno i omogućuje postizanje kako socijalnih tako intelektualnih, tjelesnih, estetskih i moralnih ciljeva dječjeg razvoja. Spomenute autorice se osvrću na planirane aktivnosti odgojitelja za koju većinski broj djece ne pokazuje zainteresiranost. Napominju da je nedvojbeno važno preispitati kvalitetu i valjanost takvih aktivnosti. Pri tom, nadodaju da je odgojiteljeva dužnost provoditi one aktivnosti koje procjeni nužnima za razvoj i napredovanje djece. Premda, može se dogoditi da neko dijete neće biti zainteresirano za planiranu aktivnost koja je u tijeku. Tom se djetetu, ponekad, može dopustiti da se iz nje isključiti i priključiti drugoj aktivnosti koja je za njega interesantna. Međutim, pod uvjetom da ne ometa ostalu djecu koja žele sudjelovati u planiranoj aktivnosti. Započne li odgojitelj prisiljavati dijete da se uključi u predviđenu aktivnost može zastrašiti cijelu grupu.

Prema Slunjski (2008), djeci se treba omogućiti da sama biraju aktivnosti, igre i njihov ritam. Jer vrlo brzo postaju sposobni za samoinicirane i samoorganizirane aktivnosti kojima razvijaju svoje potencijale. Štoviše, Katz i McClellan (2005) tvrde da im takve aktivnosti mogu pomoći da nauče prihvatiti odgovornost za svoje postupke.

Prema Katz i McClellan (2005), djeca u zajedničkim projektima proučavaju zanimljive teme, konstruiraju i rekonstruiraju svoja znanja i konstruktivno surađuju. Dok ih za to vrijeme odgojitelj potiče na izmjenjivanje ideja i prijedloga koje zajednički vrednuju. Autorice tvrde da takva radna atmosfera utječe na stvaranje pozitivnog i ugodnog ozračja (Katz i McClellan, 2005). Mnogi pokazatelji, prema Slunjski (2008), potvrđuju da mala djeca najučinkovitije uče čineći i surađujući s drugima. A osim poticanja djece na samostalnost i aktivno sudjelovanje kao ulogu odgojitelja naglašava otkrivanje problema koji ih zanimaju.

„Odgovitelji bi aktivnosti djece trebali kontinuirano proučavati kako bi otkrili njihova stvarna značenja i na njima temeljili pripremu novih resursa“ (Slunjski, 2008, str. 68).

Čturić (1995) i Mehringer (2003) navode aktivnosti koje mogu imati terapijski učinak u radu s djecom. To su crtanje, glazba, modeliranje, ples, kazalište, zajedničko čitanje ili slušanje pričanje priča, sport i druge. Čturić (1995) tvrdi kako uključivanje djeteta u sport može agresivnost pretvoriti u vještinu branjenja, a ne napadanja.

5.4. Dječja igra

Igra je slobodna dječja aktivnost stvaralačkog duha koja proizlazi iz dječje unutrašnje potrebe (Šarić, 2014; prema Milanović, 2014). U predškolskoj dobi ona pomaže u razvoju ličnosti. Kroz nju dijete izražava svoje osjećaje, želje i potrebe na društveno prihvatljiv način te se na osnovi igre mogu doznati mnoge pojedinosti o djetetu, naglašava Čturić (1995). U igri dijete istražuje svoju okolinu, ljude, međuljudske odnose, rješava probleme, pobjeđuje strahove, pretražuje doživljaje te izgrađuje samopouzdanje (Šarić, 2014; prema Milanović, 2014). Način i duljina trajanja igre ovise o mentalnom i moralnom stupnju razvoja djeteta te o igračkama i uvjetima u kojima se igra odvija (Čturić, 1995). Katz i McClellan (2005) naglašavaju da je važno uočiti razliku između djece koja su agresivna i nasilna od djece koja se na taj način vole igrati.

Simbolička igra iziskuje najviše socijalnih vještina. U njoj dijete imitira svoju okolinu i životne situacije te preuzima ulogu odrasle osobe. Pored navedenog, u takvoj se igri dječje mišljenje dojima tečnije i naprednije (Berk i Winsler, 1995; prema Katz i McClellan, 2005). Stoga Vygotski kaže: *„ U igri je dijete uvijek iznad svoje prosječne dobi, prosječnog ponašanja; u igri kao da je za glavu viši od sebe“* (Katz i McClellan, 2005, str. 50). Naime, pokazalo se da su djeca koja se upuštaju u igre mašte socijalno kompetentnija i popularnija među društvom (Connolly i Doyle, 1983; prema Katz i McClellan, 2005). Osim toga, od Čturić (1995) doznajemo da se kroz simboličku igru može otkriti djetetova potisnuta neprijateljska nastojenost prema nekome ili nečemu. Također, u igri s lutkom djeca mogu odglumiti osjećaje

djece-agresora, djece- žrtava ili odgojitelja (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014).

5.5. Uporaba raznovrsnih materijala

Pomno odabrani materijali, njihova dostupnost, različitost i bogatstvo potiču djecu na istraživanje i otkrivanje te učenje na interesantan i svrsishodan način. Bogata ponuda materijala može rezultirati stvaranjem dragocjene aktivnosti za koju odgojitelji trebaju uvažavati inicijativu (Slunjski, 2008).

Ukoliko se dijete ponaša agresivno potrebno mu je ponuditi prihvatljive alternativne načine oslobađanja bijesa. Mnogi materijali koji nisu skupi i lako su dostupni mogu poslužiti kao ekspresivna sredstva. Voda koja se ubraja u nenasilne materijale za djecu ima terapijski učinak. Igranjem u vodi dijete troši energiju na zdrav način, a takve se igre jednostavno mogu organizirati kod kuće ili u vrtiću za vrijeme toplih ljetnih dana. Crtanje voštanim pastelama i modeliranje gline omogućuje djetetu da izrazi svoje emocije kroz boju, linije, oblike, crtež ili izrađivanjem i gnječenjem predmeta koji ga ljuti. Novine i stari papir mogu se koristiti za kidanje i trganje (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014).

6. ZNAČAJ SURADNJE ODGOJITELJA I RODITELJA U SOCIJALNOM RAZVOJU DJECE

Agresija se, osim u obiteljskom domu, također može razvijati u odgojno-obrazovnim ustanovama. Agresivnost je aktualna tema o kojoj odgojitelji i roditelji često diskutiraju. Dječji vrtić pruža potporu roditeljskom odgoju i stručnu pomoć kako bi bolje razumijeli pojam agresivnosti, što s njome dolazi i koje su njihove zadaće u ulozi roditelja (Haug-Schnabel, 1997). Na taj način odgojno-obrazovne ustanove upotpunjuju i nadograđuju obiteljski odgoj i obrazovanje te imaju važnu ulogu u oblikovanju djetetove ličnosti (Rumpf, 2006).

„U vrtiću-zajednici koja uči roditelji su nezaobilazni partneri (zajedničkog) stvaranja cjelovitih razumijevanja i znanja odraslih o djeci. Oni su ravnopravni sudionici odgoja i obrazovanja djece te glavni saveznici odgajatelja u stvaranju kvalitete cjelokupnog vrtićkog življenja“ (Slunjski, 2008, str. 209).

6.1. Dječji socijalni razvoj

Ajduković i Pećnik (2007) socijalne vještine definiraju kao usvojene oblike ponašanja odnosno uvježbane sposobnosti koje se počinju učiti od najranijeg djetinjstva metodama oponašanja, pokušaja i pogrešaka ili spontano. Također, spomenute autorice tvrde da se naučene vještine kasnije stabiliziraju ili mijenjaju kroz interakciju s ostalim društvenim skupinama.

Osoba je socijalno vješta onoliko koliko je sposobna u interakciji s okolinom zadovoljiti svoja prava, želje i potrebe, a da pri tom ne ograničava i ugrožava tuđe (Phillips, 1985; prema Ajduković i Pećnik, 2007). Osobe s razvijenim kvalitetnim socijalnim vještinama pronalaze zajednički jezik i svoje ponašanje usklađuju s ostatkom skupine. Uz to razmijenjuju informacije te proučavaju sličnosti i razlike (Gottman, 1983; prema Katz i McClellan, 2005). Može se reći da socijalno

kompetentna djeca većinom potječu iz obitelji u kojima vlada ravnoteža topline i nadzora, tvrde Katz i McClellan (2005).

Brajša-Žganec (2003) dječji socijalni razvoj definira kroz ponašanja, stavove i afekte u dječjoj interakciji s vršnjacima i odraslima. Nadalje, kao najznačajniji izvor socijalizacije djeteta navodi roditelje. Naglašava da je razumijevanje pravila i vrijednosti zajednice unutar koje se živi i usvajanje vještina potrebnih za uspješnu interakciju te zajednice nužno za stjecanje socijalne kompetencije i odgovarajući socijalni razvoj. Isti autor kao temeljne socijalne vještine smatra slušanje, pristojan i odvažan govor te traženje pomoći od drugih. Uz njih razmatra vještine koje pojedinac mora posjedovati za valjano funkcioniranje unutar grupe. Prema istom autoru, to su: postavljanja pitanja, strpljivost, čekanje na red, uključivanje u igru, uvažavanje pravila i dogovora, traženje partnera za igru te pomaganje drugima. Djeca s razvijenim spomenutim vještinama imaju manje problema u ponašanju, u boljem su zdravstvenom stanju te ne pate od manjka samopouzdanja i samopoštovanja (Denham i sur. 1997; prema Brajša-Žganec, 2003).

6.2. Obilježja i važnost suradničkog odnosa odgojitelja i roditelja

Suradnja je složen proces s određenim razvojnim fazama. Od upoznavanja i izmjenjivanja informacija do surađivanja. Suradnja odgojitelja i roditelja važna je za sve sudionike u procesu odgoja i obrazovanja, kako za dijete tako i za roditelje i odgojitelje (Glušćić i Putaj, 2008). Djelotvornost odgojitelja karakterizira otvorenost prema djeci i roditeljima koja utječe na unaprjeđivanje dječjeg razvoja. Odgojitelji moraju biti spremi priopćiti vlastita mišljenja i stajališta roditeljima te aktivno slušati njihova (Katz i McClellan, 2005).

Partnerstvo i suradnja roditelja i odgojitelja mora se zasnivati na uzajamnom povjerenju koje se ostvaruje kroz razmjenu korisnih informacija i mišljenja, međusobno uvažavanje, razumijevanje i savjetovanje (Rumpf, 2006). U opisanom odnosu roditelji i odgojitelji su ravnopravni, aktivni i oboje odgovorni za djetetov razvoj (Glušćić i Pustaj, 2008). Ipak, uz napomenu da je ponekad utjecaj odgojno-obrazovnih stručnjaka na roditelje, da preusmjere obiteljski odgoj, ograničen jer ovisi o volji roditelja s obzirom da je pohađanje vrtića dobrovoljno (Rumpf, 2006).

Tablica 1. Obilježja suradničkog odnosa (Milanović, 2014, str. 72)

OBILJEŽJA SURADNIKA (npr. odgojitelja)	OBILJEŽJA ODNOSA	OBILJEŽJA SURADNIKA (npr. roditelja)
Pozitivan stav o sebi i drugima	<ul style="list-style-type: none"> • Samopoštovanje • Poštovanje • Zaštita • Poticanje 	Pozitivan stav o sebi i drugima
Objektivnost s obzirom na situaciju, sebe, druge	Prikupljanje, primanje i davanje podataka, obrada podataka, analiza, logičko zaključivanje, dogovaranje	Objektivnost s obzirom na situaciju, sebe, druge
Emocionalna pismenost s obzirom na iskazivanje osjećaja i razumijevanje tuđih emocionalnih iskaza	Zajedništvo u tuzi, strahu i radosti	Emocionalna pismenost s obzirom na iskazivanje osjećaja i razumijevanje tuđih emocionalnih iskaza

6.3. Oblici suradnje odgojitelja i roditelja

Postoji nekoliko oblika suradnje između odgojitelja i roditelja, a odabire se onaj koji najbolje odgovara roditelju (Glušćić i Putaj, 2008):

1. Individualni razgovor
2. Kutić za roditelje
3. Druženje roditelja, djece i odgojitelja
4. Radionice roditelja, djece i odgojitelja
5. Komunikacijski roditeljski sastanak

6.3.1. Individualni razgovor

Individualni razgovor može biti sazvan od strane roditelja i odgojitelja. Na njemu prisustvuju roditelj/i i odgojitelj/i ili član stručnog tima. Individualni razgovor se organizira kada se uoči određeno stanje ili problem kod djeteta kao što je agresivnost (Glušćić i Putaj, 2008). Razgovor između odgojitelja i roditelja djeteta čije je ponašanje zabrinjavajuće treba biti opširan i informativan. Mora pružiti korisne informacije o općim pravilima ponašanja unutar vrtičke skupine, o pravilima kojih se dijete pridržava ili ih ne slijedi. Roditeljima je potrebno detaljno opisati situacije u kojima se dijete ponašalo agresivno, opisati razgovor koji se s njime vodio nakon agresivnih ispada, koje su se preventivne mjere poduzimale i njihov ishod. Pri tom je važno osvrnuti se i na djetetova postignuća i situacije u kojima je dijete pokazivalo nove usvojene oblike prosocijalnog ponašanja. Roditelje je potrebno upitati za pravila ponašanja koja vrijede u obiteljskom domu, je su li oni primijetili određene situacije u kojima njihovo dijete postaje agresivno i kako na njih reagiraju. Odgojitelji pružaju podršku i potiču roditelje da se otvore i razgovaraju o svojim privatnim mislima i osjećajima (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014).

Opisana vrsta suradnje može biti korisna za roditelja da dobiju korisne savjete i pomoć od odgojitelja ili drugih stručnih suradnika, ali i za odgojitelje da prošire vlastitu sliku o svom djetetu. Cilj sastanka jest da se roditelji i odgojitelji dogovore na koji način će dalje usmjeravati djetetov razvoj (Glušćić i Putaj, 2008).

6.3.2. Komunikacijski roditeljski sastanak

Najučinkovitiji i najučestaliji oblik suradnje odgojitelja i roditelja su komunikacijski roditeljski sastanci. Na njima se raspravlja o aktualnim temama u skupini, ponašanju djece, načinu rješavanja sukoba i drugim temama koje predlažu odgojitelji ili roditelji. Na ovakvim sastancima odgojitelj vodi uvodni i glavni dio te poziva roditelje da se uključe, razgovaraju i razmjenjuju iskustva. Na taj način konstruiraju svoja znanja, uče nove pedagoške pristupe u odgoju djeteta i zajedno donose zaključke (Glušćić i Putaj, 2008).

Roditeljski sastanak komunikacijskog tipa može se sazvati zbog agresivnog ponašanja djece u skupini. U tom slučaju odgojitelj pobliže objašnjava pojavu

agresivnosti i uloge roditelja i odgojitelja. Nadalje, potrebno je učiniti sve kako bi se pružila pomoć roditelju u postizanju cilja i rješavanju problema. Ukoliko odgojitelj smatra ili zna da nije dovoljno kompetentan pružiti potrebnu pomoć djetetu i roditeljima dužan ih je uputiti ondje gdje pomoć mogu dobiti (Milanović, 2014). Također, poželjno je da odgojitelj ponudi roditeljima prikladnu stručnu literaturu u kojoj mogu pronaći dodatne informacije o agresivnom i prosocijalnom ponašanju (Starc i Žižak, 2014; prema Milanović, 2014).

6.3.3. Ostali oblici suradnje

Suradnja s roditeljima može biti ostvarena preko kutića za roditelje koji se nalazi ispred vrtićke skupine njihovog djeteta, a pruža korisne pisane informacije vezane uz skupinu: vrijeme održavanje individualnih i komunikacijskih roditeljskih sastanaka, obavijesti o organizaciji rada, popis djece. Druženja roditelj, djeteta i odgojitelja mogu se organizirati kroz razne kreativne radionice, boravak roditelja u skupini, posjet roditeljskom domu ili radnom mjestu roditelja, priredbe ili izlete. Vrijeme održavanja kreativnih radionica potrebno je dogovoriti s roditeljima i uskladiti s vrtićkim rasporedom. Kreativne radionice koje se održavaju za roditelje, djecu i odgojitelje najčešće se organiziraju prigodom određenih blagdana. Uz njih se mogu organizirati radionice za roditelje bez djece na kojima zajedno s odgojiteljem izrađuju predmete za djecu.

U dogovoru s odgojiteljem, roditelji mogu doći u vrtić na zajedničko druženje s djecom te sudjelovati u njihovim aktivnostima toga dana ili predstaviti svoje posebne sposobnosti ili zanimanje. U suglasnosti s roditeljima mogu se organizirati posjeti roditeljskom domu ili radnom mjestu roditelja na kojemu mogu vidjeti konkretan proces rada. Pri tom, važno je da mjesto posjeta nije predaleko od vrtića, a optimalno vrijeme trajanja je 2 do 3 sata. Mogu se također organizirati zajednički izleti roditelja, djece i odgojitelja. Pri tom je važno odabrati sigurnu lokaciju i pripremiti društveno-zabavne aktivnosti, a najčešće se organiziraju za vrijeme neradnih dana u trajanju do 3 sata. Ovaj oblik suradnje roditelja i odgojitelja zahtjeva detaljniji dogovor i organizaciju. Male priredbe mogu pripremiti djeca roditeljima ili obrnuto. Međutim, najčešće odgojitelj s djecom prezentira dječje priče, pjesmice ili igre koje su u prethodnom razdoblju zajedno obrađivali. U ovakvim situacijama

dijete ima priliku razvijati samopouzdanje i osloboditi se straha od javnog nastupa. Osim toga, ovakvim se druženjima roditeljima pruža uvid u ponašanje njihovog djeteta u konkretnoj socijalnoj interakciji (Gluščić i Putaj, 2008).

ZAKLJUČAK

Budući da broj djece s problemima u ponašanju svakog dana raste potrebna je pravodobna intervencija kako bi isto spriječilo ili znatno smanjilo. Naime, iza agresivnog ponašanja djece rane i predškolske dobi skrivaju se različiti uzroci. Može se reći da se simptomi najčešće nasljeđuju ili stječu tijekom vremena odrastanja kako u obiteljskoj, tako i u društvenoj zajednici. Nažalost, mnoštvo se roditelja ne snalazi u pronalaženju ravnoteže tradicionalnog i suvremenog načina odgoja djeteta. Pojedini roditelji previše usmjeravaju i kontroliraju ponašanje djeteta te mu na taj način onemogućavaju dovoljno slobode koja je nužna za samorazvoj odnosno stvaranje i uspostavljanje zdravih međuodnosa. S druge strane, pojedini roditelji svojoj djeci dozvoljavaju prekomjernu slobodu te im na taj način dopuštaju da se ponašaju u skladu sa svojim porivima, a što najčešće dovodi do gubitka samokontrole.

Samo oni roditelji koji djeci na dnevnoj bazi svojim primjerom pružaju sliku plemenita, uljudna i poštena čovjeka koji živi u okvirima društvene zajednice u kojoj pojedinci uvažavaju svoja prava i prava drugih, mogu odgojiti dijete s navedenim karakteristikama. Isto tako treba istaknuti važnost osvještavanja da je dijete socijalni subjekt, a ne objekt nad kojim roditelji imaju vlasništvo i s kojim mogu raditi što ih je volja. Roditeljeva je ključna uloga da svom djetetu bude primjer, oslonac i podrška, ali i da ga pravilnim odgojnim metodama usmjerava ka prihvatljivom i društveno odgovornom ponašanju. Naime, korištenjem metoda fizičkog kažnjavanja i drugih nedisciplinskih metoda dijete odrasta u nesretnog, ogorčenog čovjeka niskog samopoštovanja i samopouzdanja s mogućim problemima u ponašanju. Dok bi se primjenom prihvatljivih metoda odgoja i to učenjem općih i osobnih granica dijete moglo naučiti kako se ponašati u skladu s društvenim normama i pravilima. Iako iziskuje veliko strpljenje i razumijevanje, pravilan odgoj i primjena adekvativnih metoda u različitim situacijama je nužno kako bi se dijete usmjeravalo i normalno razvijalo bez potisnutih osjećaja i poriva.

Emocije nas čine ljudima, ali ih je važno kontrolirati. Važno je zajedno dijeliti veselje s djetetom, ali i pružiti do znanja da je u redu biti ljut i tužan te da zbog negativnih emocija nije manje voljeno. Naime, kroz djetinjstvo čovjek prolazi kroz različite kritične faze koje mogu uzrokovati frustraciju, dok ista može u

značajnoj mjeri utjecati na pojavu agresivnosti. Neke od kritičnih faza predstavljaju deranje, udaranje, vikanje djeteta kojim on najčešće nastoji privući pažnju na sebe. Kroz te faze nije jednostavno prolaziti ni djeci ni odraslima. Navedene faze se zovu kritičnima zbog toga što roditelji u tim trenucima moraju utrošiti najviše energije i strpljenja kako bi s jedne strane smirili dijete, a s druge strane mu pružanjem podrške, razumijevanja i ljubavi ukazali što je ispravno i prihvatljivo, a što nije.

Veliku važnost i utjecaj u prepoznavanju simptoma agresivnog ponašanja djece i njegovom suzbijanju imaju odgojitelji. Naime, agresivno ponašanje može se pojaviti i u dječjem vrtiću. Tome pridonosi i slučaj ukoliko dijete bude odbačeno od strane vršnjačkog društva ili etiketirano kao „zločesto“. Budući da se dijete u vrtiću nalazi u potpuno novom okruženju i s novim pravilima ponašanja, odgojitelji imaju zadatak upotpuniti i nadograditi obiteljski odgoj te poticati cjelokupan razvoj djetetovih potencijala. Međutim, da bi obiteljski i vrtićki odgoj koegzistirali i nadopunjavali se neophodna je suradnja s roditeljima. Pri tome, odgojitelj mora posjedovati određene profesionalne vještine za rad s djecom te iste nesebično prenositi i o istima educirati roditelje. S druge strane, važno je da su roditelji otvoreni za suradnju, uvažavaju savjete odgojitelja, razmjenjuju informacije o djetetu, vlastita iskustva i metode. Uloga odgojitelja ogleda se u tome što isti izborom metode rada odnosno osmišljanjem kvalitetnog odgojno-obrazovnog programa uvelike može utjecati na djetetov cjelokupni razvoj.

LITERATURA

1. Ajduković, M., Pečnik, N. (2007). *Nenasilno rješavanje sukoba*. Zagreb: Alinea.
2. Brajša-Žganec, A., Slunjski, E. (2007). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnog ponašanja. *Društvena istraživanja*, vol. 16, br. 3, str. 477-496
3. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Cakić, L., Velki, T. (2014). Agresivnost i prihvaćenost u skupini djece predškolske dobi. *Život i škola*, vol. LX, br. 32, str. 15-25
5. Čuturić, N. (1995). *Zabrinjava me moje dijete: ponašanja djece od 2. do 6. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Essau, C.A., Conradt J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži: 22 slikovna prikaza, 11 tablica i 88 pitanja za vježbu*. Zagreb: Naklada Slap.
7. Gluščić, J., Putaj, M. (2008). *Roditelj, dijete, odgojitelj: priručnik za roditelje i odgojitelje*. Jastrebarsko: vlastita naklada.
8. Haug- Schnabel, G. (1997). *Agresivnost u dječjem vrtiću: razumijevanje i svladavanje problema*. Zagreb: Educa.
9. Jurčević Lozančić, A. (2016). *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
10. Juričić, D. (2005). *Velika enciklopedija malih aktivnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Juul, J. (2006). *Ovo sam ja! Tko si ti?* Zagreb: Pelago.
12. Katz, L. G., McClellan, D.E. (2005). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.

13. Kraljic Babić, K., Vejmelka, L. (2015). Specifičnosti nasilja među djecom, prevencije i tretmana nasilnog ponašanja u predškolskoj dobi. *Socijalne teme*, 1 (2), 91-114.
14. Kušević, Z., Melša, M. (2017). Agresivnost kod djece i adolescenata. *Socijalna psihijatrija*, vol. 45, br. 2, str. 105-116
15. Mehringer, A. (2003). *Mala specijalna pedagogija*. Zagreb: Educa.
16. Milanović, M. (2014). *Pomozimo im rasti: priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja*. Zagreb: Golden marketing- Tehnička knjiga.
17. Petz, B. (2001). *Uvod u psihologiju: psihologija za nepsihologe*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
18. Prekop, J., Schweizer, C. (2008). *Pokažimo djeci pravi put: kako s ljubavlju pratiti dijete na njegovu putu odrastanja*. Split: Harfa.
19. Rijavec, M., Miljković, D. (2002). *Kako rješavati konflikte?*. Zagreb: IEP.
20. Rumpf, J. (2006). *Vikati, udarati, uništavati: kako postupati s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI ZAVRŠNOG RADA

Ja, Sandra Smiljanić, (O-12/16), svojim potpisom potvrđujem da sam samostalno napisala završni rad pod naslovom *Što se krije iza agresivnih oblika ponašanja djece predškolske dobi?*, a pod stručnim vodstvom mentora prof.dr.sc. Siniše Opića i sumentorice Tihane Kokanović, mag.praesc.educ., kojima se ovim putem zahvaljujem, te da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi i primjereno navedeni u popisu literature.

Petrinja, rujan 2019.

Sandra Smiljanić